

بازخوانی الگوهای فردی و عبادی شهدای دفاع مقدس

حجت‌الاسلام والمسلمین محمدباقر نادم*

مقدمه

مهم‌ترین نوع یادگیری انسان از نظر واضعان «نظریه یادگیری اجتماعی»^۱، یادگیری مشاهده‌ای است. بر همین اساس یکی از روش‌های تربیت، تربیت به وسیله الگوست که می‌توان آن را «روش الگویی» نامید. یکی از نیازهای جدی و واقعی انسان از بُعد روحی روانی، حس الگوطلبی و اسوه‌خواهی است. بشر همواره کوشیده است که در زندگی خود، الگو و معیاری برگزیند تا کردار و گفتارش را در همه شئون و زمینه‌ها بر اساس آن تنظیم کند. این روش در ابعاد مختلف زندگی کاربرد دارد و از آنجا که محتوای تربیت را به صورت عینی و عملی ارائه می‌دهد، در انتقال مفاهیم و آموزش برنامه‌های تربیتی بسیار مؤثر است. بی‌شک اگر ما قادر نبودیم که در محیط اجتماعی از طریق مشاهده رفتار و اعمال دیگران به یادگیری بپردازیم، زندگی ما مختل می‌شد. انسان مقدار زیادی از دانش‌ها، مهارت‌ها و سایر یادگیری‌ها را از راه مشاهده رفتار والدین، دیگران و نیز از طریق مشاهده پیامدهای رفتار آنان کسب می‌کند. یادگیری مشاهده‌ای، در واقع همان سرمشق‌گیری است که در آن فرد با انتخاب یک سرمشق یا الگو به تقلید از رفتار آن می‌پردازد؛ چراکه تقلید یکی از فرایندهای روانی به شمار می‌رود که پایه و اساس بسیاری از یادگیری‌های انسان است. گرایش به تقلید به قدری در وجود انسان شایع است که برخی روانشناسان آن را غریزه دانسته‌اند.^۲ در این نوشتار با نگاهی گذرا به تاریخ و معارف دفاع مقدس، به تبیین الگوهای فردی و عبادی رزمندگان و شهیدان می‌پردازیم.

* دکتری عرفان اسلامی و اندیشه امام خمینی (عج).

۱. ر.ک: علی‌اکبر سیف، روان‌شناسی پرورشی، ص ۲۱۲.

۲. اتو کلاین برگ، روان‌شناسی اجتماعی، ترجمه علی محمد کاردان، ج ۲، ص ۴۹۴.

مقصود از الگودهی در این نوشتار، ارائه الگوهای مثبت و حقیقی است که در خارج تحقق یافته و قابل مشاهده است. وقتی الگوهای زیبا در تربیت معرفی شوند، در واقع نوعی الگوزدایی از الگوهای کاذب و منفی انجام می‌گیرد و نوعی دلزدگی و نگرش منفی نسبت به الگوهای ساختگی در مخاطب ایجاد می‌شود.

الگوهای سیره فردی و عبادی

۱. الگوی خودسازی و تحول معنوی

خودسازی و تهذیب نفس، از جمله مسایل مهمی است که فراوان مورد تأکید و توجه آیین مقدس اسلام قرار گرفته است و نقش محوری و اساسی در رسیدن انسان به مدارج عالی انسانی و کمالات اخلاقی دارد: «قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا؛ به حقیقت که رستگار شد آن کس که خود را از هر ناروا و پلیدی پیراست و زیانکار شد آن‌که به زشتی و ناروا آلوده گشت».^۱

در روایات آدمی به طور مکرر به پیکار با تمایلات نفسانی دعوت شده و از این عمل به عنوان جهاد اکبر یاد شده است؛ چنانکه پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرموده است: «المجاهدُ مَنْ جَاهَدَ نَفْسَهُ فِي اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ؛^۲ مجاهد کسی است که در راه خدا با نفس خویش پیکار نماید». همچنین امام علی علیه السلام فرموده است: «غَايَةُ الْمَجَاهِدَةِ أَنْ يُجَاهِدَ الْمَرْءُ نَفْسَهُ؛^۳ منتهای مجاهدت این است که انسان با نفس خویش مبارزه کند».

بر اساس آنچه در آیات و روایات آمده است، منظور از خودسازی و به طور کلی پرداختن به خویش، تصحیح انگیزه‌ها، در نظر گرفتن مقصد نهایی و جهت‌گیری فعالیت‌ها برای خداوند است. رزمندگان دفاع مقدس سعی کردند در راستای خودسازی، راه رسیدن به کمال حقیقی و رستگاری را طی کنند. مقام معظم رهبری در این باره می‌فرماید: «دوران جنگ و شرایط خاص آن روزها برای عده‌ای از جوانان این مملکت، یک انقلاب معنوی و حقیقی به وجود آورد».^۴ حضرت امام خمینی علیه السلام نیز در وصف تحول روحی رزمندگان فرموده است: «این چه روحی

۱. الشمس: ۱۰.

۲. مسعود بن عیسی ابن ابی‌فراس، تنبیه الخواطر و نزهة النواظر (مجموعه ورام)، ج ۱، ص ۶۹.

۳. عبدالواحد بن محمد تمیمی آمدی، غرر الحکم و درر الکلم، ص ۴۶۹.

۴. بیانات در دیدار اعضای مجلس خیرگان، ۱۳۶۹/۱۲/۰۱.

است که این‌ها [رزمندگان] پیدا کرده‌اند، چطور شده است که یک دفعه این جهش پیدا شد؛ سال‌ها زحمت می‌خواهد تا به آستانه این امر برسد، چه شد که این‌ها این‌طور سریع راه را طی کردند.^۱

۲. الگوی نماز و یاد خدا

نماز، مهمترین و برترین وسیله یاد خداست؛ چنانکه قرآن نیز به این مضمون اشاره کرده است: «وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي».^۲ یاد خدا همواره مؤمن را در اوج و تعالی نگه می‌دارد و در سختی‌ها به او آرامش و قوت قلب می‌بخشد؛ چرا که به فرموده امیر مؤمنان علی علیه السلام هیچ عملی نزد خداوند، محبوب‌تر از نماز نیست: «لَيْسَ عَمَلٌ أَحَبَّ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنَ الصَّلَاةِ».^۳

رزمندگان اسلام در دفاع مقدس، خالصانه‌ترین و خاشعانه‌ترین نمازها را در سنگرهای خاکی و پشت خاکریزها اقامه کردند. آن‌ها در هر شرایطی به امام شهیدشان اقتدا می‌کردند و نماز را به پا می‌داشتند. یکی از حاضران در صحنه نبرد می‌گوید:

اشک پهنای صورتش را گرفته بود. به خود می‌لرزید. چه حال خوشی داشت بر سر نماز! او که نوجوانی شانزده ساله بیش نبود، چنان با حضور قلب نماز می‌خواند و از شدت هیجان اشک می‌ریخت که قابل توصیف نبود. لحظاتی به او خیره شدم و خیال می‌کردم بر اثر اصابت گلوله توپ موجی شده است که این چنین به خود می‌لرزد، ولی بعد از تمام شدن نمازش، بدنش از لرزه افتاد و در حالی که لبخندی زیبایی بر لب داشت، از کنارم گذشت و به سمت خاکریز سنگر خود رفت. هنوز چند قدمی دور نشده بود که ناگهان صدای خمپاره را شنیدم، نگاه کردم دیدم درست کنار رزمنده نوجوان به زمین خورده است، به عجله به سمت او رفتم و دیدم در خون خود شناور است.^۴

آنچه از نماز رزمندگان ثبت شده است، نشان می‌دهد که آنان در سختی‌های جنگ و نبرد حقیقتاً به نماز پناه می‌بردند و با آن در یاد خدا مستغرق می‌شدند و روح خویش را پرتوان می‌ساختند. آن‌ها هیچ‌گاه حتی در صحنه نبرد و زیر آتش سنگین دشمن از نماز غافل نشدند و

۱. سید روح‌الله موسوی خمینی، صحیفه نور، ج ۱۹، ص ۱۴۴.

۲. طه: ۱۴.

۳. محمد بن علی صدوق، النخصال، ص ۶۲۱، ح ۱۰.

۴. وبسایت اندیشه برتر، «فضایل اخلاقی رزمندگان دفاع مقدس»، ۱۳۹۵/۰۷/۰۵، کد خبر: ۹۸۴۴۴.

این ارتباط عاشقانه، آنگاه که تیر و ترکش و خمپاره لحظه‌ای امان نمی‌داد نیز برقرار بود. هنگامی که عملیات گره می‌خورد، فرماندهان افزون بر تلاش خستگی‌ناپذیر برای باز کردن آن، به استناد آیه «إِنْ تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ»، ذکر و یاد خدا را هم به نیروها توصیه می‌کردند. درباره سردار شهید علی قوچانی، فرمانده محور لشکر امام حسین علیه السلام در عملیات والفجر هشت نقل کرده‌اند: «در اوج درگیری با دشمن، متوجه شد ظهر شده است. رو به بچه‌ها کرد و گفت: وقت نماز است، به ترتیب نماز بخوانید»^۱.

رزمندگان آنقدر در حال و هوای بندگی و عبودیت سیر کرده بودند که همه سوز و گدازشان تا آخرین لحظه، بندگی و عبادت خدا بود. هم‌رزم شهید عبدالحسین ایزدی که تا لحظه شهادت در کنار او بود، حال و هوای معنوی شهید و اهتمام او به نماز را این چنین توصیف می‌کند:

عبدالحسین از ناحیه سر سخت مجروح شده بود و اصلاً حال خوبی نداشت. او را روی نرده‌های تختش بسته بودند که به زمین نیفتد. گاه تکان‌های شدیدی می‌خورد و نفسش بند می‌آمد یا بیهوش می‌شد. با آمدن چند پزشک و پرستار و تزریق داروهای آرام‌بخش تا حدودی آرام گرفت. نزدیک اذان صبح بود که ناگهان مرا صدا زد و گفت: «حاجی! خاک تیمم بیاور». آوردم، بعد درخواست مهر نماز کرد. مهر را روی زانوهایش گذاشت و با گفتن تکبیرة الاحرام به نماز مشغول شد. من محو حالات چهره و ذکر نماز او بودم منتظر بودم که سلام نماز را بدهد و بگویم قبول باشه، اما هر چه منتظر ماندم، سلام نماز را نداد او آرام و بی‌صدا در حال خواندن تشهد به شهادت رسید و از شانه چپش به روی تختش افتاد.^۲

رزمندگان یاد خدا را تنها در نماز نمی‌دیدند و در هر مکان و هر لحظه‌ای، ذکر خداوند بر زبان‌شان جاری بود. همسر سردار شهید عباس بابایی، درباره همیشگی و پررنگ بودن یاد خدا در زندگی همسرش می‌گوید: «عباس میوه را که برمی‌داشت بخورد، کلی در دستش می‌چرخاند و براندازش می‌کرد و می‌گفت: سبحان الله! تا کلی نگاهش نمی‌کرد، نمی‌خورد».^۳

۱. پایگاه اطلاع‌رسانی فرهنگ ایثار و شهادت، «نماز شهیدان به روایت یاران شهید»، ۱۳۹۴/۱۰/۲۳، کد خبر: ۳۸۵۵۴۹.

<https://navideshahed.com/fa/news/385549>

۲. مسعود زرگر، جاودانه‌ها (ششصد ترانه و تصنیف خاطره‌انگیز)، ص ۲۱۱ و ۲۱۲.

۳. علی مرج، آسمان ۱ (بابایی به روایت همسر شهید)، ص ۲۸.

۳. الگوی اخلاص و خدامحوری

یکی از ارزش‌های والای اسلامی که رزمندگان در دفاع مقدس بدان آراسته بودند، اخلاص و روحیه خدامحوری در همه امور است. اخلاص، گوهر بسیار ارزشمند و معجزه‌گر است که عمل انسان را تا بی‌نهایت ارزشمند می‌کند. خداوند تنها عمل خالصانه بندگان را می‌پذیرد و تنها از مخلصان حمایت می‌کند و راه‌های هدایت را به ایشان می‌نمایاند.^۱ به عقیده بنیانگذار انقلاب اسلامی، یکی از عوامل اصلی در پیروزی رزمندگان دفاع مقدس، صداقت و اخلاص آنان بود. آن‌ها برای خدا و نصرت دین اسلام به جبهه می‌رفتند.^۲ ایشان پس از عملیات فتح‌المبین خطاب به رزمندگان فرمود: «شما با این اخلاص و ایثار، جمهوری اسلامی را بیمه کردید. فتح‌هایی که نصیب شما شده است خصوصاً در فتح‌مبین، گرچه با هیچ معیاری نمی‌توان آن را سنجید و با هیچ زبانی نمی‌توان توصیف کرد؛ لکن آنچه که بالاتر از همه آن‌هاست، این صداقت شما و این اخلاص شما در بارگاه حق تعالی است».^۳

اخلاص رزمندگان و فرماندهان به شکل‌های مختلفی همچون تلاش برای گمنامی، صفای باطن، بی‌آلایشی، خدمت بی‌منت و بی‌ادعا در دوران دفاع مقدس تجلی پیدا کرد. درباره گمنامی، اخلاص و شهرت‌گریزی سرلشکر شهید احمد متوسلیان آمده است: «یک گروه خبرنگاری حاج احمد را گیر انداخته بودند و ازش مصاحبه می‌گرفتند. وقتی دورشان شلوغ شد، حاجی به رزمنده‌ها اشاره کرد و گفت: ما که کاره‌ای نیستیم. این‌ها عملیات کرده‌اند. بروید با این‌ها مصاحبه کنید... با اینکه دوربین ول‌کنش نبود، سوار جیب شد و رفت».^۴

در دوران دفاع مقدس گاهی فرماندهان عالی‌رتبه به صورت ناشناس و گمنام در فعالیت‌های عمومی نیروهای بسیجی خود حاضر می‌شدند و همپای آنان به کار و فعالیت می‌پرداختند. اگر کسی آن‌ها را نمی‌شناخت، نمی‌توانست تشخیص دهد چه کسی فرمانده و چه کسی فرمانبر است. آنان، مصداق انسان مخلص در پیشگاه خداوند بودند که به جز او، از هیچ کس توقع و انتظار پاداش و قدردانی نداشتند. یکی از شاهدان، اخلاص و گمنامی سردار شهید ابراهیم همت

۱. عنکبوت: ۶۹.

۲. ر.ک. سید روح‌الله موسوی خمینی، صحیفه نور، ج ۲۰، ص ۶۴.

۳. همان، ج ۱۶، ص ۱۳۰.

۴. زهرارچی متین، یادگاران ۹ (کتاب متوسلیان)، خاطره شماره ۸۹.

را این گونه توصیف می کند: «صدای شرشر آب در آن ساعت از شب مرا به سمت خود جلب کرد. حدود ساعت دو نصف شب بود. یواش یواش کنار تانکر آب رفتم. انگار کسی در حال ظرف شستن بود. بی سر و صدا نزدیک تر رفتم، دیدم حاج ابراهیم ظرف های بچه ها را جمع کرده است و مشغول شستن آن هاست»^۱.

۴. الگوی تواضع و فروتنی

تواضع نزد علمای علم اخلاق، به این معناست که انسان دارای ملکه شکسته نفسی باشد؛ به گونه ای که برای خود مزیتی نسبت به دیگران نبیند و با کردار و گفتار خویش دیگران را بزرگ بشمارد و به آنان احترام بگذارد.^۲ از دیدگاه قرآن کریم نیز تواضع، از برجسته ترین صفات نیکوی انسانی است که همه مؤمنان باید به آن آراسته باشند. فرمان خداوند به پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، این است که بال خویش را برای پیروان مؤمن فرود آورد: «وَاحْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ»^۳. بر اساس تأکید قرآن کریم یکی از ویژگی های رزمندگان، تواضع بسیار و همه جانبه ای بود که از خود نشان می دادند. در حضور دیگران، کوچک و بزرگ، اوج فروتنی و تواضع را به نمایش می گذاردند. هرگز خود را بر دیگران مقدم نمی داشتند و از خودستایی، خودپسندی و غرور به شدت احتراز می کردند. همین روحیه تواضع و خاکساری آن ها باعث زیبایی و محبوبیت آن ها در جامعه شده بود؛ چنانکه امام علی عَلَيْهِ السَّلَام فرموده است: «أَحْسَنُ جَلِيَّةِ الْمُؤْمِنِ التَّوَّاضُعُ»^۴؛ بهترین زینت انسان با ایمان، تواضع و فروتنی است».

در دفاع مقدس کسانی بودند که چه بسا در جایگاه فرماندهی قرار داشتند، ولی به جای آنکه خود را فرمانده بدانند؛ خدمتگزار بسیجیان معرفی می کردند و به این عنوان می بالیدند. یکی از فرماندهان برجسته ای که گوی تواضع و فروتنی را از دیگران ربوده بود، شهید عباس بابایی بود. شخصی از دوستان شهید می گوید:

روزی عده ای از بسیجیان با دو فروند هواپیمای (C-۱۳۰) به پایگاه آمدند و در سالن مشغول

۱. مریم برادران، یادگاران (کتاب شهید همت)، ص ۵۰.

۲. احمد نراقی، معراج السعاده، ص ۲۷۹.

۳. الشعراء، ۲۱۵.

۴. محمدباقر مجلسی، بحار الانوار، ج ۷۴، ص ۴۱۶.

استراحت بودند. من به قصد دیدن یکی از اقوامم، می‌خواستم به داخل سالن بروم که شهید بابایی را با لباس بسیجی و یک سینی چای در دست دیدم. به او سلام کردم و خواستم سینی چای را از دست ایشان بگیرم، ولی او گفت: من نوکر بسیجی‌ها هستم و افتخار می‌کنم که در خدمت آنان باشم.^۱

تواضع و فروتنی سرلشکر شهید مهدی زین‌الدین نیز در برابر سایر بسیجیان زیردست خود در لشکر ۱۷ علی بن ابیطالب علیه السلام زبانزد بود. او تواضع خود را این‌گونه با خدا نجوا می‌کند: خدایا! از آن می‌ترسم که مرا در روز قیامت با شرمندگی تمام پیش روی بسیجیانی که تحت امر من بودند، نگه داری و آن‌گاه آنان را فوج فوج از مقابلم عبور دهی و به بهشت رضوانت هدایت کنی و مرا با نهایت ذلت به جهنم بیفکنی! برادران! به خدا از آن روز حسرت می‌ترسم. از آن می‌ترسم که بسیجیان و رزمندگانم به من بگویند: مهدی چه کردی که از قافله شهدا جا ماندی و چنین گرفتار غضب الهی شدی؟^۲

۵. الگوی انس با قرآن کریم

نیم‌نگاهی به سیره شهدا، بیانگر آن است که این عزیزان یا با قرآن کریم انس مستقیم داشتند و یا سیره و سبک زندگی آن‌ها براساس آموزه‌های الهی بوده است. در مجموع، جلوه آیات الهی را می‌توان در اخلاق، رفتار و سبک زندگی این عزیزان مشاهده کرد. برخی از این عزیزان با حفظ و یا تلاوت آیات الهی گام به این دریای بی‌پایان می‌گذاشتند و عمل به این معارف ناب سبب می‌شد تا در جوانی و یا حتی نوجوانی ره صدساله را یک شبه طی کنند و بهترین عاقبت، یعنی شهادت نصیب‌شان شود. امام علی علیه السلام درباره برکات انس با قرآن کریم فرموده است: «وَفِيهِ رَيْحُ الْقَلْبِ، وَ يَنْبِئُ الْعِلْمَ، وَ مَا لِلْقَلْبِ جِلَاءٌ غَيْرُهُ»^۳ بهار دل‌ها و چشمه‌های دانش، در قرآن است و برای قلب و فکر جلایی جز قرآن نتوان یافت».

رزمندگان اسلام با تلاوت قرآن و تدبر در آیات آن، جان تشنه خود را از یاد خدا لبریز می‌کردند و خلعت لطافت و سبکبالی را بر قامت روح خویش می‌پوشاندند. فرماندهان در لحظه‌های دشوار به رزمندگان توصیه می‌کردند تا به قرآن تمسک جویند و آیاتی خاص را تلاوت

۱. خبرگزاری دفاع مقدس، «خاطرات درباره شهید عباس بابایی، بخش هشتم»، ۱۳۸۷/۰۸/۲۴، کد خبر: ۱۲۰۵۱۵.
<https://defapress.ir/fa/news/120515>

۲. تقی متقی، ما آن شقایقیم، ص ۹۵ و ۹۶.

۳. محمد بن حسین شریف الرضی، نهج البلاغه، تصحیح صبحی صالح، خطبه ۱۷۶.

نمایند. در زمان شروع عملیات کربلای پنج شهید احمد کاظمی فرمانده لشکر هشت نجف در این عملیات، به اعضای حاضر در سنگر تاکتیکی پیشنهاد می‌کند که دسته جمعی «آیه‌الکرسی» بخوانند.^۱ درباره انس همیشگی سرلشکر خلبان احمد کشوری با قرآن نیز نوشته‌اند: «احمد کشوری همیشه دلش با قرآن بود. بعد از انقلاب هم در برخی پروازها، احمد با صوت دلنشین شروع به تلاوت قرآن می‌کرد. با آنکه منطقه نظامی بود و احتمال خطر وجود داشت، همه بالگردها بی سیم‌ها را روشن کرده بودند و به صدای تلاوت احمد گوش می‌دادند و لذت می‌بردند».^۲

جلوه‌های متعدد استمداد از قرآن در خاطرات شهید مهدی سوسن، مسئول محور گردان

۴۱۰ غواص لشکر ۴۱ ثارالله موج می‌زند:

مهدی در گرماگرم آتش و خون هم انس با آیات قرآن داشت. گاهی که آتش دشمن به طرف بچه‌های خودی زیاد می‌شد، مهدی با دست به بچه‌ها اشاره می‌کرد و آیه «وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَعْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ» را می‌خواند. زمانی هم که بچه‌ها می‌خواستند سمت دشمن سلاح سنگین به کار ببرند، آیه «وَمَا رَمَيْتْ إِذْ رَمَيْتْ وَ لَكِنَّ اللَّهَ رَمَى» را می‌خواند و با دست به سمت دشمن اشاره می‌کرد.^۳

انس رزمندگان با قرآن، به اندازه‌ای معجزه‌آفرین بود که خیلی اوقات به مهم‌ترین دستاویز رزمندگان برای آرامش یافتن و تحمل سختی‌ها و ناراحتی‌ها تبدیل می‌شد: «مهدی با یکی از بچه‌ها بحثش شده بود و خیلی عصبانی بود. فوراً از سر جایش بلند شد و قرآنش را برداشت و از چادر زد بیرون. تا دو سه ساعت ازش خبر نداشتیم. رفته بود توی بیابان‌های اطراف، خودش را با قرآن آرام کند. وقتی برگشت، خیلی آرام شده بود. با اینکه مقصر نبود، اما از آن شخص مقابل عذرخواهی کرد».^۴

۶. الگوی انس با دعا و مناجات

انسان در همه حالات زندگی به دعا نیازمند است؛ چراکه دعا بهترین وسیله تقرب به خداوند و

۱ علی تقی‌زاده، عوامل معنوی و فرهنگی دفاع مقدس، ج ۲، ص ۲۱۲.

۲ ایرج فلاح و مسعود آب‌آذری، خانه‌ای کوچک با گردسوزی روشن، ص ۸۱.

۳ همان، ص ۴۸.

۴ حسین فاطمی‌نیا، خاکریز هزار و یک (خاطرات شهید مهدی سوسن)، ص ۲۴ و ۲۵.

طلب رحمت و عنایت از اوست. بر اساس آیات قرآن کریم، دعا از برترین عبادت‌ها محسوب می‌شود^۱ و مجاهدان راه خدا آن‌گاه که در برابر دشمن قرار می‌گیرند، خاضعانه دعا می‌کنند و از خداوند، پایداری و پیروزی می‌طلبند^۲ و برای بهره‌مندی از امدادهای غیبی به درگاه خداوند متعال استغاثه می‌کنند.^۳ یکی از هم‌زمان شهید بابایی، درباره مناجات‌های مخفیانه این شهید می‌گوید:

یکی از شب‌ها نگهبان پاس دو که نوبت پاس داشت، مرا از خواب بیدار کرد و گفت در ضلع جنوبی قرارگاه شخصی است که فکر می‌کنم برایش مشکلی پیش آمده است. پرسیدم: «مگر چه کار می‌کند؟». گفت: «او خودش را روی خاک‌ها انداخته است و پیوسته گریه می‌کند». من بی‌درنگ لباس پوشیدم و همراه سرباز به طرف محلی که او نشان می‌داد، رفتم. به او گفتم: «تو همین جا بمان». سپس آهسته به طرف صدا نزدیک شدم، صدا به نظرم آشنا آمد. نزدیک‌تر که رفتم، او را شناختم. تیمسار بابایی، فرمانده قرارگاه بود.^۴

در روایات مأثور نیز ائمه اطهار علیهم‌السلام نسبت به دعا و نیایش به پیشگاه الهی توصیه شده است. پیامبر اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم فرموده است: «الدُّعَا سِلَاحُ الْمُؤْمِنِ وَ عَمُودُ الدِّينِ وَ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ؛^۵ دعا و راز و نیاز به درگاه خداوند، اسلحه انسان با ایمان و ستون (خیمه) دین و نور آسمان‌ها و زمین است».

بی‌شک انسان در عرصه نبرد، به دعا و استمداد از قدرت بی‌انتهای خداوند محتاج‌تر است. هشت سال دفاع مقدس و لحظات ناب هجرت، غربت و خلوت جبهه‌ها، فرصت خالصانه‌ترین و زیباترین مناجات‌ها و دعاها را پدید آورد. در کنار نماز و قرآن، دعا و تضرع وسیله دیگری بود که یاد خدا را همواره در دل رزمندگان زنده نگاه می‌داشت، به آنان قدرت روحی می‌بخشید و تحمل سختی‌های نبرد را برای آنان آسان‌تر می‌ساخت.

۱. ر.ک: غافر: ۶۰، فرقان: ۷۷، بقره: ۱۸۶.

۲. بقره: ۲۵۰.

۳. انفال: ۹.

۴. علی‌اکبر حکمت، پرواز تابی نهایت، ص ۲۳.

۵. محمد بن یعقوب کلینی، اصول کافی، ترجمه سید جواد مصطفوی، ج ۲، ص ۴۶۸.

فهرست منابع

کتاب

۱. ابن ابی فراس، مسعود بن عیسی، تنبیه الخواطر و نزهة النواظر (مجموعه ورام)، چاپ اول، قم: مکتبه الفقیه، ۱۴۱۰ق.
۲. برادران، مریم، یادگاران ۲ (کتاب شهید همت)، قم: انتشارات روایت فتح، ۱۳۸۹ش.
۳. تقی زاده، علی، عوامل معنوی و فرهنگی دفاع مقدس، قم: زمزم هدایت، ۱۳۸۷ش.
۴. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، غرر الحکم و درر الکلم، تصحیح سید مهدی رجایی، چاپ دوم، قم: دار الکتاب الاسلامی، ۱۴۱۰ق.
۵. حکمت، علی اکبر، پرواز تا بی نهایت (یادنامه امیر شهید سر لشکر خلبان عباس بابایی)، چاپ دهم، تهران: نشر اجا، ۱۳۸۴ش.
۶. رجبی متین، زهرا، یادگاران ۹ (کتاب متوسلیان)، چاپ پنجم، قم: نشر روایت فتح، ۱۳۸۹ش.
۷. زرگر، مسعود، جاودانه‌ها (ششصد ترانه و تصنیف خاطره‌انگیز)، تهران: نشر ماهریس، ۱۳۹۶ش.
۸. سیف، علی اکبر، روان‌شناسی پرورشی، تهران: انتشارات آگاه، ۱۳۷۰ش.
۹. شریف الرضی، محمد بن حسین، نهج البلاغه، ترجمه محمد دشتی، چاپ اول، قم: نشر مشهور، ۱۳۷۹ش.
۱۰. صدوق، محمد بن علی، الخصال، تصحیح علی اکبر غفاری، چاپ اول، قم: جامعه مدرسین، ۱۳۶۲ش.
۱۱. فاطمی نیا، حسین، خاکریز هزار و یک (خاطرات شهید مهدی توسن)، چاپ اول، کرمان: اداره کل حفظ و نشر ارزش‌های دفاع مقدس، ۱۳۸۸ش.
۱۲. فلاح، ایرج و مسعود آب‌آذری، خانه‌ای کوچک با گرسوزی روشن (خاطرات شهید احمد کشوری)، چاپ اول، تهران: نشر یا زهرا، ۱۳۹۰ش.
۱۳. کلاین برگ، اتو، روان‌شناسی اجتماعی، ترجمه علی محمد کاردان، تهران: نشر اندیشه، ۱۳۷۲ش.
۱۴. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، ترجمه سید جواد مصطفوی، تهران: دفتر نشر فرهنگ اهل بیت علیهم‌السلام، ۱۳۴۸ق.

بازخوانی الگوهای فردی و عبادی شهدای دفاع مقدس ■ ۱۹۹

۱۵. متقی، تقی، ما آن شقایقیم (مجموعه خاطرات)، تهران: انتشارات مرکز فرهنگی سپاه پاسداران، ۱۳۷۵ش.
۱۶. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، تهران: انتشارات اسلامی، بی تا.
۱۷. مرج، علی، آسمان ۱ (بابایی به روایت هسر شهید)، چاپ سیزدهم، قم: روایت فتح، ۱۳۹۱ش.
۱۸. موسوی خمینی، سید روح الله، صحیفه نور، تهران: وزارت ارشاد اسلامی، ۱۳۶۱ - ۱۳۷۱ش.
۱۹. نراقی، احمد، معراج السعاده، [بی جا]: انتشارات رشیدی، [بی نا].

سایت‌ها

۱. پایگاه اطلاع رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت الله العظمی سید علی خامنه‌ای مدظله العالی.
۲. پایگاه اطلاع رسانی فرهنگ ایشار و شهادت، «نماز شهیدان به روایت یاران شهید»، ۱۳۹۴/۱۰/۲۳، کد خبر: ۳۸۵۵۴۹.
۳. خبرگزاری دفاع مقدس، «خاطرات درباره شهید عباس بابایی، بخش هشتم»، ۱۳۸۷/۰۸/۲۴، کد خبر: ۱۲۰۵۱۵.
۴. وبسایت اندیشه برتر، «فضایل اخلاقی رزمندگان دفاع مقدس»، ۱۳۹۵/۰۷/۰۵، کد خبر: ۹۸۴۴۴.